

LAU REA

AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

LAUREA LONG 18 | 2024

Taina Sillanpää, Liisa Lauerma, Aila Holopainen & Kati Rintakorpi

Aikamatkalla varhaiskasvatuksessa

Abstrakti

Laurea-ammattikorkeakoulu ja Ebeneser-säätiö toteuttivat lukuvuonna 2023–2024 Opetushallituksen rahoittaman Aikamatkalla osallisuuteen -täydennyskoulutushankkeen varhaiskasvatuksen henkilöstölle. Laurea toimi hankkeen koordinaattorina ja toi koulutukseen korkeakoulun resursseja ja teoreettista näkökulmaa. Varhaiskasvatuksen ja varhaiskasvatuksen opettajakoulutuksen historiaa vaaliva Ebeneser-säätiö vastasi hankkeista, hankkeen kokonaissuunnittelusta ja työpajojen toteutuksesta. Koulutuksessa vahvistettiin varhaiskasvatushenkilöstön kieli-, kulttuuri- ja katsomustietoista osaamista teoriassa ja käytännössä. Koulutukseen sisältyivät myös osallisuuden, inklusion ja oppivan yhteisön teemat. Lisäksi koulutuksessa käsiteltiin dialogisten menetelmien käyttöä, luovaa työskentelyä, pedagogista dokumentointia ja niiden yhteyksiä Varhaiskasvatussuunnitelman (2022) edellyttämään lapsilähtöiseen ja integroivaan toimintaan.

Asiasanat: Aikamatkalla, varhaiskasvatus, muistelu, luovat menetelmät, yhdenvertaisuus, Learning by Developing (LbD)

Aikamatkalla varhaiskasvatuksessa

AIKAMATKALLA-TOIMINNASSA LAPSET, HUOLTAJAT, perheet ja varhaiskasvatuksen henkilöstö kohtaavat eri sukupolvia yhdistävällä lapsuuden kentällä lapsuusmuistojen sekä kotoa tuotavien materiaalien parissa työskennellen. Tässä artikkelissa tarkastelemme Aikamatkalla osallisuuteen -koulutuksen sisältöjä esitellen Aikamatkalla-toimintaan liittyviä menetelmiä, välineitä ja materiaaleja. Lisäksi syvennymme teemalliseen projektityöskentelyyn yhden koulutuksen aikana kehitetyn projektin avulla. Opetushallituksen rahoittama seitsemän opintopisteen laajuinen Aikamatkalla osallisuuteen -täydennyskoulutus toteutettiin monimuotokoulutuksena puolen vuoden aikana. Koulutukseen osallistui parikymmentä varhaiskasvatuksessa työskentelevää perhepäivähoitajaa, lastenhoitajaa, opettajaa ja sosionomia. Koulutuksessa yhdisteltiin verkkoluentoja ja pienryhmien työpajapäiviä sekä käytännön työskentelyä omilla työpaikoilla lasten, perheiden ja kasvattajatiimin kanssa. Koulutuksen verkko-oppimisympäristö tuki opintojen aikatauluttamista ja tehtävien tekemistä. Opintojen edetessä osallistujat kokosivat omia kokemuksiaan ja oppimistaan näkyväksi henkilökohtaisiin osaamisportfolioihinsa.

Aikamatkalla osallisuuteen -hankkeessa inklusiivisuus, osallisuus ja dialogisuus sekä kielelliset, kulttuuriset ja katsomukselliset taustat ja valmiudet yhdistyivät kokonaisuudeksi. Keskeistä on lasten, henkilöstön ja perheenjäsenten välisen henkilökohtaisen kohtaamisen seurauksena tapahtuva varhaiskasvatuksen yhteisöllinen kehittäminen ja rikastuttaminen.

AIKAMATKALLA-TOIMINNASSA ERI SUKUPOLVET KOHTAAVAT YHTEISELLÄ LAPSUUDEN KENTÄLLÄ

Aikamatkalla-toimintamalli on Ebeneser-säätiön kehittämä luova ja lapsilähtöinen työtapa lasten ja perheiden osallisuuden, yhteisöllisyyden ja kulttuurisen kohtaamisen lisäämiseen varhaiskasvatuksessa (Lauerma & Sillanpää 2012; Sillanpää, Lauerma & Holopainen 2018). Aikamatkalla-toiminnassa perheiltä lasten kotoa saatavat sisällöt toimivat tutustumisen välineinä sekä yhteisön vuorovaikutuksen syventäjänä lasten kesken, lasten ja aikuisten sekä työntekijöiden ja perheiden kesken.

Aikamatkalla-toiminta voi tukea perhettä vahvistamalla sukupolvien välistä yhteyttä lähiverkoston maantieteellisestä etäisyydestä huolimatta. Toiminnassa hyödynnetään perheiltä saatavia pieniä muistoja ja omia materiaaleja, kuten valokuvia, esineitä ja tekstiilejä. Aikamatkalla opitaan arvostamaan omaa ja toisten historiaa ja luomaan tulevaisuutta yhdessä, kun lapset, perheet ja varhaiskasvatuksen työntekijät kohtaavat toisensa kaikilla yhteisellä, ylisukupolvisista kokemuksista koostuvalla lapsuuden kentällä. (Sillanpää, Lauerma & Holopainen 2018.)

Aikamatkalla-toimintaa pilotoitiin vuosina 2010–2011 seitsemässä helsinkiläisessä päiväkodissa ja vuosina 2015–2018 Aikamatkalla-hanke oli osa Lastensuojelun Keskusliiton koordinoimaa ja Sosiaali- ja terveysjärjestöjen

avustuskeskuksen (STEA) rahoittamaa Emma & Elias -ohjelmaa. Lisätietoa Aikamatkalla-toiminnasta ja siihen liittyviä materiaaleja löytyy verkkosivuilta: aikamatkalla.fi.

AIKAMATKALLA OSALLISUUTEEN -KOULUTUKSEN TAVOITTEENA LAPSEN JA PERHEEN IDENTITEETIN VAHVISTAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Lisääntynyt maahanmuutto on muovannut myös varhaiskasvatusta monella tapaa. Laurea ja Ebeneser-säätiö toimivat pääkaupunkiseudulla, jossa lapset ja heidän perheensä tulevat yhä moninaisemmista kulttuureista ja haastavistakin olosuhteista. Lisäksi varhaiskasvatuksen henkilöstö on entistä monikulttuurisempaa. Luonnollisesti myös perheet, joissa sekä vanhemmat että isovanhemmat ovat syntyneet Suomessa, ovat moninaisia ja muuttuvat jatkuvasti suhteessa maailmassa tapahtuviin muutoksiin. Laurean opiskelijat ja Ebeneser-säätiön varhaiskasvatusverkostoissa toimiva henkilöstö ovat tuoneet esiin haasteitaan erityisesti huoltajien osallisuuden tukemisessa. Miten kohdata ja tukea lapsia ja perheitä ja lisätä heidän osallisuuttaan, kun yhä useammin puuttuu myös yhteinen kieli?

Aikamatkalla osallisuuteen -koulutuksen suunnitteluvaiheessa kartoitettiin ajankohtaiset haasteet ja kiinnitettiin erityistä huomiota inklusion, oikeudenmukaisuuden, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon periaatteisiin (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022; YK:n lapsen oikeuksien sopimus 2016). Nämä periaatteet muodostavat perustan osallisuuden pedagogiikan toteuttamiselle varhaiskasvatuksessa kulttuurisesti moninaistuvassa yhteiskunnassamme. Lapsilla ja perheillä on oikeus ja tarve tulla kohdatuksi arvostavasti ja nähdyiksi omana itsenään myös päiväkodissa, perhepäivähoidossa ja avoimessa varhaiskasvatuksessa, kuten kerhoissa. Muuttuvassa varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä tarvitaan yhä enemmän dialogista osaamista, jossa yhdistyvät pysähtyminen, kunnioitus, vastavuoroinen kuuntelu, toiselta oppiminen ja eriävien näkemysten hyväksyminen (Lastikka 2019, 35).

Lapsi ilmaisee itseään moniaistisesti ja kokonaisvaltaisesti ja luovan ilmaisen eri muodot kaipaavat edelleen vahvistamista varhaiskasvatuksessa (Repo ym2019). Lapsen taiteellisessa itseilmaisussa ovat läsnä lapsen tunteet, tahto ja toiminta (Ruokonen 2022, 27). Luovat toimintatavat ovat keskeinen Aikamatkalla osallisuuteen -hankkeen menetelmä, sillä lapsen ääni tulee monipuolisesti esille luovan toiminnan kautta. Koulutuksessa käsiteltiin myös erilaisia eettisiä haasteita, joita työntekijät kertoivat kohtaavansa vuorovaikutuksessa perheiden tai lapsen läheisten ihmisten kanssa yhä monimuotoisemmassa yhteiskunnassamme.

KOULUTUKSEN TOTEUTTAMINEN

Koulutus toteutettiin viidessä osiossa. Niissä käsiteltiin muun muassa arvoja ja kulttuurista moninaisuutta teemallisen muistelun avulla. Lisäksi Aikamatkalla-toiminta liitettiin osaksi fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista oppimisympäristöä sekä varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria. Käytännön työskentely integroitiin laaja-alaisen osaamisen tavoitteisiin ja oppimisen alueisiin lasten kiinnostuksen kohteita ja tarpeita kuunnellen. Osallistujat perehtyivät projektityöskentelyn pedagogiseen suunnitteluun, toteutukseen ja dokumentointiin. Työpajassa osallistujat tutustuivat perheiden omien materiaalien ja muistojen työstämiseen taidekasvatuksellisten menetelmien avulla. Muistosta ja materiaalista rakennettiin toimintaa yhteisen teeman äärellä.

Koulutus sisälsi myös tapaamiskertojen välissä tapahtuvaa syventävää työskentelyä omassa lapsiryhmissä jolloin osallistujat saivat kokeilla Aikamatkalla toimintamallia käytännössä omalla työpaikalla, muistojen pyytämistä

-
- 1. Aikamatka alkaa (1 op)**
 - 2. Kohdataan aikamatkalla (1 op)**
 - 3. Aikamatkalla tilassa (1 op)**
 - 4. Varhaiskasvatus aikamatkalla (3 op)**
 - 5. Aikamatkan koostamista ja arviointia (1 op)**

Kuva 2. Aikamatkalla osallisuuteen -koulutuksen rakenne (Kuva: Rintakorpi).

perheitä ja omalta työyhteisöltä sekä oman muiston jakamista lapsiryhmässä sekä työyhteisön kesken. Osallistujat tekivät projekteistaan digitaalisen koosteen. Henkilökohtaisten osaamisportfolioidensa avulla he refleктоivat ja arvioivat omaa toimintaansa, oppimistaan, kehittymistään ja koulutuksen antia. Koulutus päättyi Ebeneser-säätiön ylläpitämässä Lastentarhamuseossa järjestettyyn loppuseminaariin, jossa osallistujat esittelevät oivalluksiaan ja projektejaan.

MUISTOT JA MUISTELU AIKAMATKALLA-TOIMINNAN PUNAISENA LANKANA

Aikamatkalla-toiminnassa lasten tämän päivän ajatukset ja aikuisten muistot kohtaavat. Muistojen jakaminen eri sukupolvien kesken tukee varhaiskasvatuksen opetussuunnitelman mukaisesti yhteisöllistä oppimista ja kehittää lasten valmiuksia ymmärtää lähiyhteisön monimuotoisuutta ja harjoitella siinä toimimista (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 46–47). Varhaiskasvatuksessa on tärkeää tarkastella omaa ja lähiyhteisön historiaa, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Lapsille luodaan mahdollisuuksia eläytyä menneisyyden tapahtumiin ja tilanteisiin vaikkapa lasten isovanhempien lapsuuden leikkien ja musiikin avulla. Lapset ja heidän läheisensä, perheiden esineistöt ja ympäristöt ovat keskeisiä tiedon lähteitä. Lasten huoltajat ovat perheiden kulttuuriperinnön asiantuntijoita. Menneisyyden tarkastelusta kuljetaan kohti hyvän tulevaisuuden rakentamista. (Emt.)

Lapsen kyky katsoa maailmaa uteliaasti ja vilpittömästi, mielikuvitella ja leikkiä sekä kokea asioita kaikin aistein saattaa aikuiselta unohtua. Muistelun avulla voimme tavoittaa jotain lapsuuden maailmasta, sen iloja ja suruja. Aikuiselle muistelu on paitsi itsetuntemuksen vahvistaja, myös väline herkistyä kohtaamaan lapsi tänä päivänä. Miltä maistui lapsuuden lempiruoka makaronilaatikko tai inhokkiruoka ohrapuuro ja mehukeitto? Miltä tuntui talvella kömpiä lumiluolassa tai kesällä kiivetä salaa vanhemmilta puuhun rakennettuun majaan? Miksi gepardipeh-

molelu oli niin ihana? Mistä haaveilit lapsena, mikä pelotti? Aikuisen omat lapsuusmuistot luovat yhteyden vierellä kulkevan lapsen nykyisyyteen. Samaan aikaan päiväkodin arjessa syntyy lapsen tulevaisuuden muistoja.

Muistoja jakavat lasten läheiset, mukaan lukien isovanhemmat, varhaiskasvatuksen työntekijät ja lapsi itse. Lapsen muisto voi olla edellisen kesän hetkistä uimarannalla tai aamupäivän autoleikki. Vanhempi muistaa retket mummoltaan, isovanhempi kasvimaan porkkanat ja herneet. Yhteinen muistojen ja lasten tämän päivän ajatusten jakaminen lisää ymmärrystä eri sukupolvien ja kulttuuritaustojen kesellä. Muistot ovat paitsi henkilökohtaisia aarteita, myös osa arvokasta aineetonta kulttuuriperintöä.

Lapsuuden maailma on eri ikäisten kohtauspaikka vailla aikuisuuden painolasteja. Aikamatkalla-toiminnassa muistoja jakaessa olemme yhdenvertaisia ja arvokkaita, riippumatta siitä mitä meistä aikuisina tuli. Lapsuuden itseisarvo, yhteisöllisyys ja kohtaaminen, osallisuus ja toimijuus sekä arvokkuuden kokemus omista juurista ohjaavat Aikamatkalla-toimintaa. Tärkeää muistojen jakamisessa on kunnioittava ja arvostava asenne kaikkia osallistujia ja heidän muistojaan kohtaan. Aikamatkalla jokainen jakaa omastaan sen verran kuin itse haluaa eikä muistoja arvoteta. Muistelu on päiväkodissa yksi väline varhaiskasvatussuunnitelman mukaiseen toimintaan. (Sillanpää, Lauerma & Holopainen 2018.)

Muistot ovat henkilökohtaisia, mutta samalla ne ovat kurkistuksia yleiseen historiaan. Omine muistoinemme liitymme osaksi yhteisön isompaa kertomusta. (Lauerma 2021.) Muistoja jakaessa eri kulttuuritaustoista tulevien kanssa opimme uutta ja oma maailmankuva avartuu. Muistelu rakentaa yhteisöä, sen yhteistä muistia ja lisää luottamusta. Kun muistojen pohjalta kehkeytyy leikki, joka jatkuu luovana toimintana draaman, kädentaitojen tai kuvallisen ilmaisun keinoin, syntyy uutta lasten kulttuuria.

KUVAT VÄLINEINÄ MUISTELUUN

Omat esineet, tekstiilit ja valokuvat kantavat muistojamme. Paikat ja maisemat liittyvät lapsuuden jokapäiväiseen arkeen, merkityksellisiin tilanteisiin ja tapahtumiin. *Kohdataan Aikamatkalla* -työpajassa tutustuttiin välineisiin, joilla muistia voi viritellä, kuten kuvakortteihin ja valmiisiin kysymyksiin eri teemoista. Kuvakortti (esimerkiksi taidepostikortti, luontokuva) antaa mielikuville ja mielikuvituksellekin tilaa. Oma lapsuuden valokuva muistuttaa siitä, että minä aikuinenkin olen ollut pieni ja muiden huolenpidon varassa. Toisaalta omien materiaalien keräämiseen liittyy joskus haasteita. Lapsuuskuvat voivat olla vaikeasti jaettavassa muodossa (esimerkiksi diakuvat), kaukana toisella paikkakunnalla tai pahimmassa tapauksessa tuhoutuneet. Silloin voidaan etsiä korvaavia kuvia, jotka edustavat tiettyä muistoa tai tärkeää elementtiä jollakin tasolla.

Koulutuksen syventävässä työskentelyssä omilla työpaikolla osallistujat kutsuivat aluksi oman tiiminsä työntekijöitä mukaan Aikamatkalle. Muistojen jakaminen lapsuuskuviin äärellä koettiin antoisana. Työkavereihin tutustuttiin lisää. Muistelu herätti keskustelua siitä, miten eri vuosikymmenillä lapsuuttaan eläneiden työkavereiden oma matka tähän päivään on ollut jokaisella erilainen ja vaikuttanut siihen mitä nyt olemme ja miten työtä teemme. Monesta koulutukseen osallistujasta Aikamatkalla-verkkosivuilta ladattavat valmiit kysymyskortit tuntuivat helpolta tavalta lähteä liikkeelle niin lasten kuin työkavereiden kanssa. Niiden avulla pyydettiin muistoja aikuisilta ja keskusteltiin lasten kanssa aamupiirissä. Osalla kiire, työntekijöiden poissaolot ja sijaistukset haastoivat yhteistä työskentelyä työkavereiden kanssa.

Matkantekoa käynnistettiin myös *Muistojen junan* avulla. Koulutuksen osallistujat keräsivät ja kokosivat ryhmänsä lasten ja aikuisten lapsuuskuvia ja muistoja eri teemoista junanvaunuihin, joihin löytyi valmiit kuvapohjat

Aikamatkalla-verkkosivuilta. Muistojen junasta tuli monelle lapsiryhmässä tärkeä. Se loi yhteenkuuluvuuden tunnetta ja samaan aikaan lapsen junanvaunu oli hänelle jotain ikiomaa. Vaunujen äärellä syntyi eri ikäisten kesken kohtaamisia ja mielenkiintoisia keskusteluja.

OMAT TEKSTIILIMUISTOT JA KESTÄVÄ KEHITYS

Tekstiilit kantavat muistoja arjesta ja juhlasta. Ne tuovat mieleen vuodenaikojen vaihtelut, tärkeiden ihmisten lemppukineet, vaatekaupat ja sisaruksilta perityt vanhat vaatteet, sekä käsityötaidon. Puumme itsemme ja puemme kotimme. Tekstiilit ovat kaikkialla ja ne koetaan kaikin aistein. Vaate lämmittää tai kutittaa. Oma tyynyliina voi olla monen värinen ja kuoseja on vaikka minkälaisia.

Aikamatkalla-työskentely voi liittyä johonkin päiväkodissa edistettävään tavoitteeseen. Nykyisessä kulutusyhteiskunnassa tekstiilimuistojen jakaminen voi tukea keskustelua kestävästä kehityksestä. Jokaisella tekstiilillä on oma tarinansa. Millaisten vaatteiden alla äiti on raskausaikanaan minua kasvatellut? Millaisia astioita mummin keittiöpyyhe on kuivannut? Millaisilla talven retkillä lapsuuden villapipo on päättä lämmittänyt? Entä miten pipo on käyttäjälleen päätenyt? Onko mummi sen käsin kutonut vai onko se tullut kaupasta ja sinne tehtaalta? Mistä materiaalista se on tehty? Villastako? Mistä villa on saatu? Lampaalta Australiasta? Kun on kuullut tekstiilin kaksi tarinaa, käyttäjän ja valmistuksen, ei kyseessä enää ole mikä tahansa tavara. Tekstiili on tarinan myötä muuttunut uudella tavalla merkitykselliseksi ja arvokkaaksi. (Lauerma 2020.)

Kohdataan aikamatkalla -työpajassa esittäytyivät osallistujien lapsuuden lettinauhat, mummon mustat sormikkaat, oma vauvan potkukupuku ja tilkkupeitto, jonka päällä on pienenä kellitely. Mielikuvitusleikissä oma tuttu tekstiili voi muuttua taikakaluksi ja viedä ihan uusiin seikkailuihin. Vaikka jääprinsessana luistimilla kiitämään, lettinauhat käsissä kieppuen.

Lapset kokevat omat henkilökohtaiset tavaransa, vaatteensa sekä itse tehdyt askartelut ja piirustukset tärkeiksi erityisesti päiväkotiympäristössä, jossa tilaa ja esineitä yleensä jaetaan toisten lasten kanssa (Sillanpää 2021). Henkilökohtaisten tavaroiden avulla on helpompi ottaa kontaktia ja tehdä aloitteita (Siippainen 2018). Aikamatkalla-toiminnassa kotoa tuotuun materiaaliin liittyy vahva tunneside. Lapsen oma henkilökohtainen tila päiväkodissa rakentuu kotoa tuotavan materiaalin avulla ja sen jakaminen yhdessä toisten lasten kanssa lisää yhteisöllisyyttä (Sillanpää, Lauerma & Holopainen 2018, 39).

Aikamatkalla tilassa -työpajapäivään virittäytyttiin ennakkotehtävän avulla: tuo mukanasasi yksi lapanen tai villasukka ja käytetty tekstiili, jota voi leikata. Työpajapäivän aikana käytettiin osallistujien omien tekstiilien lisäksi muita mielikuvitusta ruokkivia askartelumateriaaleja, sekä kierrätettyjä keittiövälineitä luovasti ja leikillisesti. Työpajapäivä alkoi tutustumalla erilaisiin mahdollisuuksiin askarrella joko lasten ikiomia (4–6-vuotiaat) tai ryhmän yhteisiä (alle 3-vuotiaat) *Aikamatkakavereita*. Kaverit johdattivat lapset erilaisiin jatkotyöskentelymahdollisuuksiin: retkelle metsään kaverin kanssa, rakentamaan kavereille koteja tai valmistamaan oma satukirja kavereiden sadutetuista tarinoista.

Aikamatkakaveria varten tarvitaan oma tekstiilimateriaali lapsen kodista, joten kaveri voi toimia välineenä, joka saattaa alkuun yhteistyön perheen kanssa. Pyyntö kotiin: "Lähetä lapsesi mukana käytetty sukka tai lapanen, josta askartelemme lapsesi kanssa maskotin, kiitos."

Työpajassa pohdittiin, minkälainen kaveri voisi sopia lapsiryhmässä parhaillaan tutkittavaan, lapsia kiinnostavaan aiheeseen ja toimia innostavana esimerkkinä jatkotyöskentelyä ajatellen. Erilaisia eläimiä syntyi eniten; ne ovatkin mielikuvitusta kiehtovia hahmoja, jotka varmasti kiinnostavat lapsia.

Kuva 2. Puisista keittiövälineistä ja omista tekstiileistä (kravatit) askarrettiin fantasiahahmoja esineteatteriin.
Kuva: Ebeneser-säätiö.

Tekstiilit voivat toimia myös materiaalina yhteisöllisessä työskentelyssä, jossa osallistujien omien pienten panostusten summa voi olla iso yhteinen tuotos: aitaverkosta muotoiltu ja pujotetuilla tekstiileillä koristettu maja päiväkodin pihalle tai tekstiiliseinämä ryhmän tilaan. Työpajassa kokeiltiin yhteisen tuotoksen valmistamista pujotellen omia leikattuja ja revittyjä tekstiilisuikaleita verkkoon sekä askarrettiin arkisista keittiövälineistä (kapustat, kauhat, paistinlastat) tekstiilejä ja muita askartelumateriaaleja hyödyntäen omia fantasiahahmoja. Hahmojen inspiroimana syntyi spontaaneja teatteriesityksiä. Myös kapustanukke voi toimia hahmona, joka johdattelee yhteistyöhön perheiden kanssa.

MIELIKUVITTELUA JA TÄRKEITÄ LEIKKIPAIKKOJA

Kulttuurista moninaisuutta löytyy jokaisen ihmisen ylisukupolvisesta historiasta. On erilaisia ammatteja, asuinympäristöjä ja leikkipaikkoja. Arki ja juhla nivoutuvat yhteen kielellisen, kulttuurisen ja katsomuksellisen kokonaisuuden kanssa. Varhaiskasvatuksessa saadut kokemukset, tiedot ja taidot kulttuuriperinnöstä vahvistavat lapsen kykyä omaksua, käyttää ja muuttaa kulttuuria (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022) sekä auttaa kunnioittamaan itseä ja toisia.

Varhaiskasvatus aikamatkalla -työpajan materiaalina olivat kurssille osallistujien omat lapsuuden satukirjat ja omat valokuvat tärkeistä lapsuuden paikoista. Työpajassa keskusteltiin lapsuuden lempikirjoista. Erikielisissä kirjoissa seikkailivat linnut, possut, mehiläiset, kissat, koirat ja muut inhimillistetyt eläimet. Mukana oli vanhoja tuttuja hahmoja ja ihan uusia. Pohdittiin, mitä lukeminen lapsena itselle merkitsi ja mikä lempikirjoissa erityisesti koukutti. Kirjat vievät mielikuvituksen maailmaan, joka auttaa käsittelemään myös arkitodellisuuden ilmiöitä.

Muisteltaessa paikkoja osallistujat piirsivät mielikuvakarttaa lapsuuden leikkipaikoista. Mikä on ollut lapsena oma reviiiri? Kotipiha, naapurin piha, lähimetsikkö, puisto, joen tai meren ranta, koulun piha? Missä on ollut parhaat piilot, pulkkamäet, tunnelit? Missä asui pelottava aikuinen ja missä leikkiminen oli kiellettyä? Entä mitä on puuhattu mummolassa tai kesäsiirtolassa? Muistoja jaettiin jännittävästä rakennustyömaista, urheilukentästä, mattolaiturista, uimisesta maalla ja ladon heiniin hyppelystä. Isoista kivistä ja hopeapajuista. Roikkumistangoista ja puun oksaan kiinnitetystä narukeinusta. Joesta, josta löytyi sammakonkutua. Leikkimökistä ja nukkekodista. Kokkisotaleikistä hiekkalaatikolla kerrostalon pihalla. Pihaleikeistä lapsiporukalla, yksinleikistä kotona omassa huoneessa ja vanhemman työpaikalla. Polkuveneistä ja mäenlaskusta hiekkadyneillä, salaisista pyöräretkistä oman reviiirin ulkopuolelle. Jaetut muistot veivät ympäri Suomea, Ruotsiin, Saksaan, Espanjaan ja Etelä-Koreaan.

Työskentely oli intensiivistä ja herätti tunteita. Osallistujat reflektoivat jälkeensä kokemustaan työpajasta. Muistojen kautta löytyi uusi näkökulma lapsuuteen. Mieleen palautui muistoja, joita ei ollut ajatellut pitkään aikaan. Aikaisemmin tylsänä ja tavallisena näyttäytyneestä lapsuudesta löytyi aarteita.

Kuva 3. Vanha ja uusi valokuva on yhdistetty Greenscreen-tekniikan avulla kuvaksi, jossa sukupolvet kohtaavat, tyttö ja tytön isä samanikäisinä. Kuva: Ebeneser-säätiö.

Työpajassa tutustuttiin myös digitaalisen kuvankäsittelyn tarjoamiin mahdollisuuksiin vihreää kangasta ja Ipadin Green Screen -tekniikkaa hyödyntäen. Green Screen -sovelluksen mahdollisuudet ruokkivat mielikuvitusta ja luovuutta ja tekevät mahdollisista mahdollista. Sovelluksen avulla voi esimerkiksi aikamatkaila mukaan vanhaan valokuvaan, jossa mennyt ja nykyhetki kohtaavat.

MATKANTEKOA AJAN KANSSA - TEEMALLINEN TYÖSKENTELY AVAA AIKAMATKAN PITKÄKESTOISEEN TYÖSKENTELYYN

Aikamatkalla-koulutuksen yksi keskeinen ajatus on toiminnan suunnittelu lasten mielenkiinnon kohteista ja tarpeista rakentuvan, kehkeytyvän opetus suunnitelman periaatteiden mukaan (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022). Teeman parissa työskenteleminen etenee lasten ajatukset ja kokemukset huomioiden tarinallisesti eteenpäin ja tarinoita jakaen. Yhteiseen matkaan tarvitaan tavoitteet ja suunta, mutta toiminnan sisällä voi risteillä erilaisia työskentelyn polkuja, joita voidaan jakaa yhdessä lasten ja läheisten kanssa dokumentoinnin avulla (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017). Jokaisen lapsen henkilökohtainen tarina kohtaa yleisen kollektiivisen tason esimerkiksi retkillä museoon tai muihin teemaan liittyviin kohteisiin (Holopainen & Sillanpää 2017). Teeman valinnassa päiväkodin työntekijän on tarkasteltava aihetta kriittisestikin, jotta teemassa ja sen eteenpäinviemisessä on riittävästi aineksia pedagogisiin tavoitteisiin, erilaisten menetelmien monipuoliseen käyttöön ja lasten oivallusten huomioimiseen.

Koulutuksen osallistujat esittelivät päiväkodeissa toteuttamaansa Aikamatkaa osaamisportfolioissaan. Aikamatkalla-toiminnan aloittamista päiväkodissa tuettiin projektityöskentelyn ja pedagogisen dokumentoinnin teoreettisella tarkastelulla, esittelemällä Aikamatkalla-verkkosivuilta löytyviä materiaaleja ja tutustumalla eri ikäisten lasten kanssa toteutettuihin onnistuneisiin teematyöskentelykokonaisuuksiin. Koulutuksen osallistujien tehtäväksi jäi etsiä oman ryhmänsä lapsille heidän ikäänsä, kokemusmaailmaansa sekä kiinnostustaan ja taitotasoaan huomioiva projektin aihe ja monipuoliset, lapsilähtöiset työtavat. Seuraavassa esimerkissä sukellamme koulutukseen osallistuneen Elina Malmströmin oivaltavaan projektiin. Erilaiset kulkuvälineet ja liikenne -teeman lähteenä on käytetty Elina Malmströmin keväällä 2024 Aikamatkalla osallisuuteen -koulutuksen yhteydessä valmistunutta portfolioa.

CASE: TEEMANA ERILAISET KULKUVÄLINEET JA LIIKENNE

Lempäälässä sijaitsevan päiväkodin 1,5–5-vuotiaiden lapsiryhmässä autoleikki oli aivan erityisessä suosiossa, ja ryhmässä pohdittiin, miten leikin sisältöä ja leikkiympäristöä voitaisiin rikastuttaa. Aikamatkalla-työskentelyn teema nousi luontevasti ajankohtaisesta aiheesta ja sai nimekseen Erilaiset kulkuvälineet ja liikenne. Perheiltä pyydettiin Muistojen junan vaunuun pientä kulkuvälineisiin tai liikenteeseen liittyvää kirjallista muistoa kuvalla tai piirroksella elävöitettynä. Perheiden ensireaktiot Aikamatkalla-työskentelyyn olivat kiinnostuneita ja myönteisen avoimia.

Ensimmäisen perheen muisto saapui sähköisessä muodossa jo seuraavana päivänä ja lisää tipahteli sähköpostiin lähipäivien aikana. Muutaman lapsen kotoa ei saatu muistoa, joten heidän kanssaan junavaunu koottiin lapsen omasta kulkuvälinemuistosta. Näin kaikki lapset pystyivät osallistumaan projektiin. Omat junanvaunut ja niissä olevat muistot olivat lapsille tärkeitä. Lapset halusivat keskustella junanvaunuistaan toisten lasten kanssa ja esitellä niitä myös ryhmässä vierailleville henkilöille ja oman perheen jäsenille. Uuden junanvaunun lisääminen edellisten jatkoksi herätti lasten mielenkiinnon lähes poikkeuksetta junan kaikkia vaunuja kohtaan. Vaunujen sisältöjä käsiteltiin yhteisesti aamuhetkissä, myös toiminnallisesti. Kerran ryhmässä muisteltiin erään lapsen ratsastusmuistoa sekä oikealla ponilla että isoisän rakentamalla vanhalla keinuhevosella. Lapset kokeilivat keinua lattialla selällään kippurassa jalaksisen keinuhevosen tapaan.

Lapsen toiveesta ratikka-ajeluretkelle

Huoltajien muistoihin liitettiin lasten kiinnostuksen kohteista nousevia toiveita, kuten ratikka-ajelu päiväkotikavereiden kanssa. Toive toteutettiin ja retkipäivän aamuna lapsille kerrottiin erään huoltajan muisto hänen ulkomaanmatkallansa tekemästä ratikka-ajelusta vanhalla historiallisella raitiovaunulla. Lempäälässä matkaa tehtiin jalkaisin, paikallisliikenteen bussilla ja Tampereen ratikalla. Bussimatkalla lapset ja ryhmän aikuiset juttelivat tutuista paikoista, joita bussin ikkunasta näkyi: neuvola; Liisan leipomo, jossa moni oli neuvolakäynnin jälkeen käynyt herkuttelemassa; Sääksjärven alakoulu ja jalkapallokenttä; IKEA-tavaratalo, jossa lapset kertoivat käyneensä syömässä sekä leikkimässä leikkipuistossa. Lapset näkivät myös kaivurin työssään, rekka-auton, ambulanssin, kaksikerroksisen Onni-bussin ja junan bussimatkan aikana.

Lapset laskivat matkustajia, joita nousi linja-auton kyytiin tai poistui kyydistä. Keskustelua käytiin myös siitä, millä tavoin julkisissa liikennevälineissä on kohteliasta käyttäytyä toiset matkustajat huomioiden. Osalle lapsista paikkoihin liittyvät muistot synnyttivät jakamisen kokemuksia, kuten oivaluksen, että kaveri saattaa käydä jalkapalloharjoituksissa isolla jalkapallokentällä. Toisaalta lapset liittyivät toistensa muistoihin, esimerkiksi jakamalla kokemuksen syömisestä IKEAssa. Ehkäpä nämä muistot voivat yhdistää tätä ikäpolvea tulevaisuudessa. Reissun jälkeen ryhmän blogiin tehtiin päivitys rattikaretkestä, jolloin myös perheille tarjoutui mahdollisuus päästä osalliseksi retkestä.

Laulut, lorut, kirjat ja liikuntaleikit teeman ympärillä

Rattikaretken lisäksi ryhmä aikamatkaili päiväkodin lähiympäristössä havainnoiden ja kuvaten erilaisia liikennemerkkejä, jotka kiinnitettiin autoleikinurkkauksen seinään. Äänenkäyttöä harjoiteltiin sisätiloissa käyttäen apuna ääniin reagoivia liikennevaloja. Pahvikiekoista valmistetut pyöreät "liikennevalokortit" olivat käytössä liikuntaleikeissä. Leikin avulla harjoiteltiin ryhmässä ajankohtaisia itsesääätelytaitoja.

Kulkuvälineitemaa lähestyttiin myös työkoneaiheisten lorukorttien ja kuvakirjojen kautta, joita lainattiin yhdessä ryhmän kanssa kirjastoautosta. Ryhmä jumppasi ja lauloi Puistopartion Työkonejumppaulun YouTube-videon tahdissa ja esitti laulun koko päiväkodin yhteisessä Taidefestari-keväťjuhlassa toukokuussa 2024. Lapset värittivät yhteistyönä A3-kokoisia työkonevärityskuvia, jotka olivat esityksessä mukana.

Tulevaisuuden kulkuvälineitä kierrätysmateriaaleista

Lastentarhamuseon *Aikamatkalla tilassa* -työpajassa keittiövälinehahmojen valmistaminen oli innostavaa koulutukseen osallistuneen Elina Malmströmin mielestä. Niinpä kierrätysaskartelua kokeiltiin myös Lempäälässä osana Elinan oman ryhmän aikamatkatyöskentelyä kulkuvälineitemaan liittyen. Lapsiryhmän huoltajilta pyydettiin pienikokoisia askartelutarvikkeita, kuten ylimääräisiä nappeja, korkkeja, langanpätkiä, kangastilkkuja, ruuveja ja muttereita kulkuvälineiden materiaaliksi.

Kierrätysaskarteluprojektin alussa lasten kanssa keskusteltiin kulkuväline -sanasta, mitä se heidän mielestään tarkoittaa, ja mitä ajatuksia herättää? Lapsille esiteltiin muutamia kulkuvälineiden aiheioiksi tarkoitettuja esineitä leikin keinoin: juomapulloa lennätettiin ilmassa kuin lennokkia ja ajelutettiin sitä pöytätasoa pitkin. Yhdessä lapsia jututtaen heille alkoi syntyä mielikuva siitä, minkä kulkuvälineen he aikoivat tehdä ja millaisia materiaaleja he siihen tarvitsisivat.

Kulkuvälineistä tehtiin "taikakuvia" Green Screen-työskentelyn avulla iPadin Magic Eraser -ilmaissovelluksen avulla. Magic Eraser -sovellus ei edellytä vihreää taustakangasta, vaan se osaa varsin hyvin tunnistaa halutun kohteen taustastaan. Lapset pääsivät kuvankäsittelyn keinoin omien kulkuvälineidensä kyytiin. Ensin kuvattiin yhdessä lapsen oma kulkuväline ja sen jälkeen lapsi sai kertoa, miten ja millä tavoin hän haluaisi matkustaa kulkuvälineellä.

Taikakuvat herättivät kanssalapsissa ihmetystä: "*Miten toi voi olla ton auton kyydissä?*", "*Onko toi lapsi oikeasti mennyt ton sisälle?*". Työskentelyn herättämät keskustelut olivat mitä parhaita digikasvatusta! Lasten kanssa keskusteltiin ja mietittiin, että aina se mitä kuvassa näkee, ei ole totta. Samalla hahmottui hiukan ajatus siitä, miten kuvia voi käsitellä ja liittää toinen toisiinsa.

Ryhmän nuorimpien lasten kanssa (1,5–3 v.) kanssa toteutettiin muutamia isoja kuvaustaustoja yhteismaalauksena, joita käytettiin "taikakuvauksessa" erilaisten lentävien kulkuvälineiden taustoina. "Taikakuvatyöskentely" toteutettiin hyödyntäen päiväkodin erilaisia leikkikulkuvälineitä. Erään lapsen nopea ja varma valinta oli pihaleikkivälinevarastosta löytynyt betoniauto, jonka kyytiin hänet liitettiin ratin taakse kuljettajan paikalle. (Malmström 2024.)

PEDAGOGISIA JA EETTISIÄ NÄKÖKULMIA

Koulutuksen työpajoissa on haluttu tarjota kokemuksia erilaisista, vaihtoehtoisista tavoista toteuttaa Aikamatkalla-toimintaa varhaiskasvatusympäristössä, koska lapsiryhmät ja toimintaympäristötkin ovat moninaisia. Aikamatkalla-toiminta perustuu ajatukselle, että kukaan ei koe itseään ulkopuoliseksi. Lapsen läheiset, huoltajat ja moninaiset perheet ovat kaikki yhtä tärkeitä muistojen jakajina tai materiaalien tuojina. Huoltajien erilaiset kulttuuritaustat ja katsomukset ovat toimintaa rikastuttava asia.

Työpajoihin mukaan pyydettyjä ja kokeiltavia materiaaleja valitessa on arvioitu, minkälaisen sisältöjen saaminen lasten perheiltä olisi realistista. Toki koulutukseen osallistujat kohtasivat haasteita, kuten

- *Tiimiläisten ”lämmittely” mukaan työskentelyyn vei paljon aikaa.*
- *Lapset ja perheet vaihtuivat kevään aikana.*
- *Yhteisen kielen puute haastoi vuorovaikutusta perheiden kanssa.*
- *Vanhemmat palauttivat pyydettyjä muistoja, tekstiilejä ja valokuvia kovin eri tahtiin ja se vaikutti työskentelyyn lapsiryhmän kanssa.*

Konkreettinen kokeileva ja luova toiminta oman henkilökohtaisen materiaalin kanssa työpajassa viritti ja valmisti koulutukseen osallistujia verkkoluentojen ja työpajapäivien välillä tapahtuneeseen työskentelyyn omassa lapsiryhmässä. Onko helppo löytää pyydetty materiaali omasta kodista? Lisääkö oma materiaali toiminnan merkityksellisyyttä?

Työpajapäivien aikana paneuduttiin moninaisten lasten ja perheiden kanssa tapahtuvan vuorovaikutuksen laadun ja viestinnän merkitykseen. Perheet osallistuvat Aikamatkalla- toimintaan esimerkiksi antamalla omia materiaaleja lapselleen luovaan käyttöön ryhmässä. Perheiden hektistä lapsiperhearkea ja mahdollisia kielellisiä haasteita huomioiva viestintä, sekä riittävän ajan varaaminen materiaalien tuomiseen, sekä kunnioitettava ja arvostava asenne perheeltä saatuja muistoja ja materiaaleja kohtaan ovat keskeisiä onnistuneen yhteistyön ja luottamuksen kannalta. Muistot toimivat vuorovaikutuksen ja tutustumisen sekä näkyväksi tulemisen välineinä. Lapsi sisäistää ja oppii vähitellen eri sukupolvien elämästä ja perinteistä muodostaen samalla omaa identiteettiään ja tehden huomioita kulttuurin moninaisuudesta (Korhonen 2022).

Aikamatkalla-työskentelyssä tavoitellaan varhaiskasvatuksen eettisten periaatteiden mukaisesti kaikkien mukana olijoiden osallisuutta. Työntekijän avoin, innostava ja myönteinen asenne on välttämätön, jotta eri osapuolet rohkaistuvat mukaan muisteluun ja muistojen jakamiseen omista lähtökohdistaan jonkin valitun aiheen parissa.

AIKAMATKAILUA KOHTI AGENDA 2030 -OHJELMAN TAVOITTEITA

Koulutukseen osallistujat kertoivat saaneensa perheiltä paljon tietoa eri kulttuurien tavoista ja perinteistä, mikä syventää yhteistyötä ja keskinäistä luottamusta. Aikamatkalla osallisuuteen -koulutuksen anti toimiikin aineettoman, elävän kulttuuriperinnön alustana. Aineeton kulttuuriperintö on mukana arjen käytännöissä ja juhlaperinteissä, suullisessa perinteessä ja ruokakulttuurissa, kädentaidoissa ja esittävisissä taiteissa. Se voi ilmetä peleissä ja leikeissä tai luontoa koskevissa tiedoissa, taidoissa ja käytännöissä (Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelma 2024–2028) tai kuten Aikamatkalla esimerkiksi leikkimuistoissa eri aikoina ja paikoissa tai muistoina matkustamisesta eri kulkuvälineissä.

YK:n Agenda 2030 -ohjelman (UN Global Compact Network Finland) myötä kestävän kehityksen teemat korostuvat ja ilmastokriisi koskettaa kaikkia toimialoja ja toimijoita. Koska elävä, aineeton kulttuuriperintö toteutuu ja siirtyy yhteisöjen toiminnassa, on sillä monipuoliset mahdollisuudet lisätä ja vahvistaa kestäviä valintoja. Aikamatkalla-toiminnassa myös materiaalit vahvistavat kestävästä kehitystä, kuten esimerkissä Lempäälästä, jossa lapset valmistivat tulevaisuuden kulkuvälineitä kierrätysmateriaalista. Toimintakulttuurin ja oppimisympäristöjen lapsi- ja perhelähtöinen kulttuurisesti ja materiaalisesti kestävä näkökulma kehittyy pitkäkestoisessa toiminnassa.

Varhaiskasvatus edistää suomalaisen yhteiskunnan demokraattisia arvoja, kuten yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta. Lapsilla tulee olla mahdollisuus kehittää taitojaan ja tehdä valintoja esimerkiksi sukupuolesta, syntyperästä, kulttuuritaustasta tai muista henkilöön liittyvistä syistä riippumatta. Henkilöstön tulee luoda moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri. Varhaiskasvatus rakentuu moninaiselle kulttuuriperinnölle, joka muotoutuu edelleen lasten, heidän huoltajiensa sekä henkilöstön vuorovaikutuksessa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022). Aikamatkalla-toiminnassa lasten ja aikuisten itsemyötätunnon, empatian, osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden kokemukset ovat keskiössä. Loppuseminaarissa nämä ajatukset tiivistyivät osallistujien reflektointiin: "Lasten kanssa työskentelyyn tuli lisää iloa ja sävyjä, kuulemisen tila vahvistui ja olimme yhdessä matkalla. Lasten silmistä näkyi, kuinka ylpeitä he olivat omista perheistään. Aikamatkalla-työtapa parhaiten koko toimintakauden projektina ja sen sisään rakennettuna kokonaisuutena. Rauhassa ja ajan kanssa siis!"

Lähteet

- Aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelma 2024–2028.** Museovirasto. Viitattu 30.10.2024.
- Ebeneser-säätiö.** *Aikamatkalla-verkkosivut.* Viitattu 24.10.2024.
- UN Global Compact Network Finland.** *Agenda 2030 ja kestävän kehityksen tavoitteet (SDG).* Viitattu 30.10.2024.
- Holopainen, A. & Sillanpää, T. 2017.** Aikamatkalla eskarilaisten kanssa. Keräyskohteena kahden sukupolven koulumuistot. Teoksessa A.-S. Holappa, M.-L. Engelholm & P. Packalen (toim.) Näin toteutan oppimiskokonaisuuksia. Lärområden i praktiken. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2017:8. Helsinki: Yliopistopaino, 43–48.
- Korhonen, R. 2022.** Kulttuuria ja perinnepedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Teoksessa I. Ruokonen (toim.) Ilmaisun ilo. Käsikirja 0–8-vuotiaiden taito- ja taidekasvatukseen. Jyväskylä: PS-Kustannus, 305–318.
- Lastikka, A.-L. 2019.** *Culturally and linguistically diverse children's and families' experiences of participation and inclusion in Finnish early childhood education and care. Lisensiaatin työ.* iHelsingin yliopisto.
- Lauerma, L. & Sillanpää, T. 2012.** Aikamatkalla – Perheen ja suvun tarinat. Helsinki: Ebeneser-säätiö.
- Lauerma, L. 2020.** Elina ja mummin kierrätyspäivä – tilkkutarinoita. Sastamala: Warelia.
- Lauerma, L. 2021.** Suvun jäljillä. Löydä oma tarinasi. Helsinki: Kirjapaja.
- Malmström, E. 2024.** Aikamatkalla osallisuuteen -koulutuksen portfolio. Laurea-ammattikorkeakoulu.
- Repo, L., Paananen, M., Eskelinen, M., Mattila, V., Lerkkanen, M.-K. Gammelgård, L., Ulvinen, J., Marjanen, J., Kivistö, A. & Hanna Hjel, H. 2019.** *Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa.* Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Viitattu 13.11.2024.
- Rintakorpi, K. & Vihmari-Henttonen, E. 2017.** Tää on meidän maailma. Pedagoginen dokumentointi varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus.
- Ruokonen, I. 2022.** Ilmaisun monet muodot varhaislapsuuden kokonaisvaltaisessa pedagogiikassa. Teoksessa I. Ruokonen (toim.) Ilmaisun ilo. Käsikirja 0–8-vuotiaiden taito- ja taidekasvatukseen. Jyväskylä: PS-Kustannus, 19–34.
- Sillanpää, T., Lauerma, L. & Holopainen, A. 2018.** Aikamatkalla perheiden kanssa – Välineistä osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Ebeneser-säätiö.
- Sillanpää, T. 2021.** *Tila, lapsi ja toimijuus. Lastentarha- ja päiväkotiarjen murrokset ja jatkuvuudet muistitietoaaineistoissa. Väitöskirja.* Helsingin yliopiston kasvatustieteellisiä tutkimuksia, 119. Helsingin yliopisto.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022.** Opetushallitus: Määräykset ja ohjeet 2022:2a. Viitattu 29.10.2024. **YK:n lapsen oikeuksien sopimus. 2016.** Unicef. Viitattu 13.11.2024.

Copyright® tekijät ja Laurea-ammattikorkeakoulu 2024

Tekijät

Taina Sillanpää (KT, VO) on Lastentarhamuseon johtaja sekä Aikamatkalla-toimintamallin kehittäjä ja Aikamatkalla-kouluttaja.

Liisa Lauerma (FM) on tietokirjailija, kirjallisuusterapiaohjaaja sekä Aikamatkalla-toimintamallin kehittäjä ja Aikamatkalla-kouluttaja.

Aila Holopainen (VO) on Aikamatkalla-toimintamallin kehittäjä ja Aikamatkalla-kouluttaja.

Kati Rintakorpi (KT, VO) toimii Laurea-ammattikorkeakoulussa varhaiskasvatuksen ja sosiaalialan erityisasiantuntijana sekä Aikamatkalla osallisuuteen -hankkeen projektijohtajana.

Kansikuva: Ismo Rekola,

all rights reserved

Sivun 8 kuva: Ebeneser-säätiö,

all rights reserved

Sivun 9 kuva: Ebeneser-säätiö,

all rights reserved